

Pohľad na prezidentské voľby 2004

Martin Svatuška

Slovenskí žurnalisti sa v priebehu tohtoročných prezidentských volieb predbiehali v tom, kto lepšie odhadne ich výsledok, prípadne kto prinesie bombastickejšiu informáciu o konkrétnom kandidátovi. Autor tohto článku však nie je hnaný komerčným záujmom a preto si dovoľil ponúknuť čitateľovi kontinuálny pohľad na danú tému, ktorý slovenské médiá (hovorí si mienkotvorné) dodnes neprinesli a keďže téma sa už nezdá byť dostatočne aktuálnou, ani neprinesú.

Kandidáti

Prvého kola prezidentských volieb sa zúčastnilo jedenásť kandidátov. Päť z nich odsúdilo prieskumy verejnej mienky do polohy outsiderov už pred voľbami, čo sa napokon potvrdilo, keď spolu získali iba niečo cez dve percentá voličských hlasov. Ani jednému zo štvorice Ján Králik, Jozef Kalman, Július Kubík, Jozef Šesták a Stanislav Bernát sa nepodarilo získať podporu aspoň jedného percenta zúčastnených voličov.

Venujme pozornosť ostatným šiestim kandidátom. Podľa predvolebných výskumov verejnej mienky bol jednoznačným favoritom na post prezidenta Slovenskej republiky Eduard Kukan. SDKÚ o ňom nerokovala s koalíčnymi partnermi, spoliehala sa, že sa neodvážia „drobit“ podporu priaznivcov koalície a napriek určitej kritike jej kandidáta prijmu. Nestalo sa, ostatné strany prišli s vlastnými kandidátmi. ANO predstavila Ľuba Romana, KDH Františka Mikloška. Pred voľbami došlo k situácii, keď sa Roman vzdal kandidatúry v prospech Kukana, následným krokom bola deklarácia podpory SMK kandidátovi KDH Mikloškovi.

K samotnému kandidátovi SDKÚ: jeho výhodou bol, pri absencii silnejšieho kandidáta z koalícieho tábora, strach voličov z návratu Vladimíra Mečiara. Nevýhodou bola jeho komunistická minulosť a nekritickosť voči premiérovi a politike SDKÚ. Pre opozičného voliča bol, ako člen SDKÚ a Dzurindovho kabinetu, neprijateľným kandidátom.

Väčšina predvolebných prieskumov verejnej mienky ukazovala, že protikandidátom Kukana bude v druhom kole prezidentských volieb Vladimír Mečiar. Kandidát HZDS pritiahol pozornosť médií tým, že až do poslednej chvíle odkladal oznámenie svojej kandidatúry. Od začiatku bolo jasné, že nemá šancu integrovať opozičné sily (inkompatibilita politik HZDS a Smer-u), disponoval však obrovským tromfom v podobe stabilnej volebnej podpory a disciplíny svojich prívržencov. Práve tento faktor z neho robil prakticky istého účastníka druhého kola. Mečiarovou nevýhodou bola kontroverznosť jeho osoby a nevyjasnené majetkové pomery, faktory, ktoré odrádzali najmä koalíčných voličov. Naopak opozičný volič mu mohol vyčítať ústupčivosť voči Dzurindovmu kabinetu, ktorou sa v poslednom období prezentovala politika HZDS. Bolo málo pravdepodobné, že by okrem svojich „skalných“ získal podporu nejakej väčšej skupiny voličov.

Ďalším silným účastníkom prvého kola bol dlhoročný člen HZDS a bývalá pravá ruka Vladimíra Mečiara – Ivan Gašparovič. Jeho kandidatúru podporili členovia Konfederácie národných síl Slovenska (EÚ, Slotova SNS, HZD, SNJ a SES), jedného z hlavných kandidátov na postup do druhého kola však z neho urobila podpora opozičného Smer-u. Práve dlhoročné účinkovanie po boku Vladimíra Mečiara a niektoré kauzy týkajúce sa parlamentu v období, keď mu šéfoval boli tým, čo ho v očiach mnohých (predovšetkým koalíčných) voličov diskvalifikovalo.

Štvrtým, s ktorým sa vážne rávalo do druhého kola bol súčasný prezident Rudolf Schuster. Svojím pôsobením v prezidentskej funkcii a kritickým postojom k vládnym reformám si vytvoril povest' sociálne orientovaného kandidáta, čo ho predurčovalo uchádzať sa o hlasy opozičného voliča. Čakalo sa, že práve jeho podporí strana Smer, tieto očakávania sa však nenaplnili. Jeho hlavnou devízou bola samotná prezidentská funkcia, ktorá mu dávala dostatok možností na mediálnu prezentáciu a šetrila prostriedky, ktoré mohol získať z verejných zdrojov. Nevýhodou Schustera bola jeho komunistická minulosť, rovnako jeho otázný zdravotný stav. V očiach koaličných voličov sa stal hlavným antireformátorom.

František Mikloško – kandidát KDĽ a Martin Bútora – nezávislý s podporou Slobodného fóra, sa pre priaznivcov koalície stali alternatívou voči Kukanovi a najmä voči politike SDKÚ a premiéra.

Kampaň

Viac ako kampaň bolo v médiách vidieť diskusiu o tom, či bol zo strany niektorých kandidátov porušený zákon, keď svoju prezentáciu začali pred stanoveným obdobím. Treba povedať, že časové obmedzenie volebnej kampane je chybou, ktorá by mala byť z volebného zákona vypustená (snáď až na obdobie, týkajúce sa moratória). Rovnako tak finančný limit, do ktorého sa musí vmestiť každý kandidát. Myšlienka rovnosti šancí, ktorú dané ustanovenia zákona sledujú je síce veľmi pekná, v praxi však nerealizovateľná.

Hoci každý kandidát deklaroval, že neprekročil stanovený limit, z letného pohľadu je zrejmé, že najviac prostriedkov na „osobnú prezentáciu“ vynaložil Eduard Kukan. Jeho volebný tím pripravil skutočne bombastickú kampaň, s ohľadom na volebný výsledok však môžeme uvažovať o tom, či nebola skôr kontraproduktívna. Staviť na veľkolepú a finančne veľmi náročnú kampaň v období doliehania negatívnych dosahov reforiem na väčšinu občanov je odvážny krok.

Naopak úspech zožali kandidáti, ktorých kampane, pred prvým kolom volieb, boli nevelmi výrazné, čo so sebou prináša otázku, nakoľko sa vlastne volič rozhoduje podľa kampane.

Vo všeobecnosti je možné povedať, že celá predvolebná kampaň bola mdlá, volič vnímal predovšetkým bilbordy. Iba jedna televízia priniesla diskusiu štyroch najväznejších kandidátov a tak je možné domnievať sa, že časť voličov sa rozhodovala práve na základe nej. Vo všeobecnosti sa v nej potvrdilo slabé mediálne vystupovanie prezidenta Schustera, odhalila tiež nepripravenosť Eduarda Kukana v tomto smere.

Volebný systém

Ponechajme bokom úvahy o tom, či „slabý“ prezident má byť volený priamo - občanmi, alebo nepriamo - skupinou voliteľov a sústreďme sa na samotný volebný mechanizmus.

Dvojkolový väčšinový volebný systém vo svojej podstate napomáha fragmentácii voličských hlasov v prvom kole. Tá je tým významnejšia, čím viac kandidátov do volieb vstupuje, pričom značnú úlohu tu zohráva aj miera vnímania kandidátov verejnosťou (ak medzi sebou súperia napríklad šiesti kandidáti, pričom k verejnosti sa, z rôznych príčin, dostanú prevažne informácie o prvých dvoch, väčšina hlasov sa rozdelí iba medzi nich).

Takýto volebný systém teda spôsobuje, že voliči v prvom kole disponujú relatívne vysokou mierou voľnosti pri výbere kandidáta. Druhé kolo volieb je možné vnímať ako „poistku“ a výber kandidáta v ňom má odlišný charakter (samozrejme iba v prípade, že prebehne). Volič si tu vyberá spomedzi dvoch kandidátov, ktorí v prvom kole získali najviac hlasov. Dochádza k momentu, ktorý je označovaný za „voľbu menšieho zla“. Nie každému

vyhovujú kvality jedného či druhého kandidáta, preto volič (v prípade že sa druhého kola zúčastní) vyberá toho, ktorý sa viac či menej približuje jeho predstave.

Kým v prvom kole dvojkolový väčšinový volebný systém umožňuje voličovi „vybúriť sa“, či rôznym spôsobom experimentovať, v druhom kole ho „núti“ k určitej voľbe.

Výsledok prvého kola

„Voľnosť“, ktorú poskytuje voličovi prvé kolo volieb, sa na Slovensku v predvolebných dňoch spojila s takými reáliami ako prieskumy verejnej mienky (dlhodobo v nich viedol Eduard Kukan), či apel predstaviteľov vládnej koalície, aby sa voliči nezúčastnili referenda o predčasných voľbách. To následne viedlo k viacerým situáciám, ktoré prispeli k neúspechu kandidáta SDKÚ v prvom kole. Časť koaličných voličov sa, z rôznych dôvodov, rozhodla podporiť iného kandidáta (vyššia kvalita ako Kukan, protest proti bombastickej kampani, vyjadrenie názoru na škandál okolo financovania SDKÚ, atď.). Profitovali z toho predovšetkým kandidáti Mikloško a Bútor. Iná časť sa rozhodla nezúčastniť sa referenda a s tým spojila aj neúčast v prvom kole prezidentských volieb. Nedá sa vylúčiť, že mnoho zo spomenutých voličov bolo ochotných („nútených“) podporiť kandidáta Kukana v druhom kole ako „menšie zlo“. Spoločili sa pritom na výskumy verejnej mienky, ktoré ho pasovali za hlavného favorita prvého kola. Keď sa k uvedenému pridala nízka volebná účasť, ktorá pomohla opozičným kandidátom, Eduard Kukan bol z „hry“ von.

Opozičný volič, mobilizovaný okrem prezidentských volieb aj referendumovou snahou o predčasné parlamentné voľby prišiel voliť v omnoho väčšom počte ako priaznivec koalície. Aj v jeho prípade došlo v prvom kole k fragmentácii hlasov, ako rozhodujúca sa však ukázala vyššia miera volebnej účasti. To dalo dobrý základ pre postup Vladimíra Mečiara a Ivana Gašparoviča - dvoch opozičných kandidátov - do druhého kola.

Za zmienku stojí výrazný neúspech súčasného prezidenta Schustera, ktorý mal skvelú štartovaciu pozíciu (relatívne vysoká podpora, funkcia prezidenta, spojenie volieb s referendumom), nedokázal si však udržať ani tú podporu, ktorú mu prisudzovali prieskumy verejnej mienky. Poukazuje to na doslova zbabranú kampaň zo strany súčasného prezidenta. Naopak za úspech možno považovať vyše šesť a pol percent Martina Bútoru, najmenej známeho kandidáta zo silnej šestice.

Druhé kolo

Druhé kolo prezidentských volieb sa stalo záležitosťou dvoch opozičných kandidátov a tak bolo otázne, ako sa k celej záležitosti postaví vládna koalícia. Stratégia jednotlivých vládnych strán totiž mohla výrazne ovplyvniť výsledok volieb. Dlhší čas bolo možné zo strany HZDS pozorovať tendenciu zblížovania sa s vládnymi stranami a tento faktor dával menšinovej koalícii nádej, že Mečiarov subjekt pomôže pri stabilizovaní situácie. Formulácia „niečo za niečo“ platí práve v politike viac ako kdekoľvek inde a keďže Mečiar videl, kde koalíciu tlačí topánka, rozhodol sa jej pomôcť. Za to by dostal podporu (aj keď nepriamu, vo forme výzvy na neúčast voličov v druhom kole) v boli o prezidentské kreslo. Nezanedbateľná bola tiež možnosť nadviazať spoluprácu s koalíciou a urobiť tak ďalší krok pri prekonávaní nulového koaličného potenciálu HZDS.

Možná existencia akejsi tichej dohody s koalíciou (alebo jej časťou) a nechť koaličných voličov, vybrať si v druhom kole z dvoch mečiarovcov výrazne napomáhala kandidátovi HZDS. Na druhej strane to, čo z Mečiara robilo favorita prvého kola, sa v druhom ukázalo ako jeho hendikep. Mal síce istú podporu svojho „tvrdého jadra“, ale to bol všetok voličský potenciál, ktorým disponoval. Schopnosť osloviť inú početnejšiu skupinu voličov sa blížila k nule. Napriek tomu mnohí analytici, spoliehajúci sa na nízku volebnú účasť, už po

prvom kole pasovali za celkového víťaza Vladimíra Mečiara. Zabudli však na to, čo všetko môže spôsobiť kontroverznosť osoby tohoto kandidáta. Jeho sila tkvie v tom, že dokáže efektívne mobilizovať svojich prívržencov, jeho slabosť v tom, že ešte efektívnejšie mobilizuje svojich odporcov. To, že druhá skupina je mnohonásobne väčšia spôsobuje, že pri každej významnejšej „súťaži“ je porazený.

Ivan Gašparovič sa po tom, čo koalíčné strany priamo alebo nepriamo vyzvali svojich voličov na neúčast' v druhom kole, zdal byť definitívne „looser-om“. Svojím umierneným správaním a taktikou „kajania sa“ za staré hriechy sa nepochybne snažil osloviť koalíčného voliča, keďže hlasy opozičných boli dávno rozdelené. Táto stratégia by pravdepodobne nevedla k úspechu, nebyť samotného volebného súpera, ktorý mu získaval body tým, že sa často púšťal do osobných invektív. Najmä diskusia oboch kandidátov v jedinom skutočnom televíznom súboji ukázala to, čo médiá označili za Mečiarovu „starú tvár“. Predseda HZDS v diskusii so svojim súperom často reagoval povýšenecky, arogantne a hnevliivo, čím nahrával uvoľnenému Gašparovičovi, ktorý bol na takéto správanie evidentne dobre pripravený.

To, čo rozhodlo o víťazstve Gašparoviča bol vyššie načrtnutý fenomén „voľby proti Mečiarovi“. Ukázalo sa, že strach z Mečiarovho návratu je silnejšou motiváciou, ako výzva politickej strany na neúčast' vo voľbách.

Mnohí politici si myslia, že nerešpektovanie ich odporúčania poukazuje na nezrelosť slovenského voliča. Opak je pravdou. Tým, že nepodľahli výzvam straníckych centrál ukázali, že nie je až také jednoduché ich „opiť rožkom“, ale že mnohí z nich sa pri svojej voľbe spoliehajú na vlastnú hlavu.

Menšie zlo

V priebehu prezidentských volieb boli opäť oživené diskusie o tzv. menšom zle. Jednotliví politici, analytici, médiá poukazovali na jedného či druhého kandidáta a hodnotili, ktorý pre nich predstavuje menšie zlo. Ak máme tento fenomén postihnúť objektívnejšie, je potrebné pozrieť sa, z koho pohľadu o ňom hovoríme.

Z pohľadu opozičných strán je úvaha o väčšom či menšom zle bezpredmetná, keďže každá (okrem komunistov) mala vlastného kandidáta, ktorému deklarovala svoju podporu. Podobný stav je možné pozorovať, ak spomenutú otázku hodnotíme z pohľadu opozičného voliča.

Z viacerých indícií je možné domnievať sa, že pre koalíčné strany menšie zlo predstavoval Vladimír Mečiar, ktorý sa mohol stať potenciálnym garantom ďalšieho fungovania vládnej koalície. Naopak obavy vyvolávala podpora, ktorej sa dostalo Gašparovičovi od strany Smer.

Z pohľadu predstaviteľov EÚ, NATO a západných krajín predstavoval menšie zlo jednoznačne Ivan Gašparovič, ktorý tam bol málo známy a ktorý odišiel od Mečiara. Na druhej strane osoba Vladimíra Mečiara tam bola doslova demonizovaná, treba dodať, že mnohokrát bez akýchkoľvek znalostí slovenských reálií.

Podstatné pre výsledok prezidentských volieb na Slovensku bolo, že koalíčný volič za menšie zlo a teda za prijateľnejšieho kandidáta považoval Ivana Gašparoviča. Práve to bol faktor, ktorý významne prispel k víťazstvu tohoto kandidáta.

Víťaz

Ivan Gašparovič príde do prezidentského paláca s viacerými dlhmi. Koalícia sa dnes obáva najmä toho, ktorý má voči strane Smer, keďže bez jej podpory by pravdepodobne neprekročil prah druhého kola volieb.

Podobný dlh má voči stranám Konfederácie národných síl Slovenska, ktoré pritiahli pozornosť médií k jeho osobe. Z tohoto plynie pre vládne strany ešte väčší výkričník, keďže väčšina z nich je mimoparlamentná a ak by sa prezident rozhodol výraznejšie sa angažovať v ich prospech, mohlo by to znamenať predčasné voľby.

Na druhej strane má Ivan Gašparovič zodpovednosť voči koalíčným voličom, keďže práve tí v konečnom dôsledku rozhodli, že sa stane prezidentom. A práve protichodný tlak na osi koalíčný volič – opozičný volič vyvoláva nádej, že budúci prezident bude skutočne nadstranícky. Samozrejme iba v prípade, že neuprednostní jednu skupinu pred druhou.